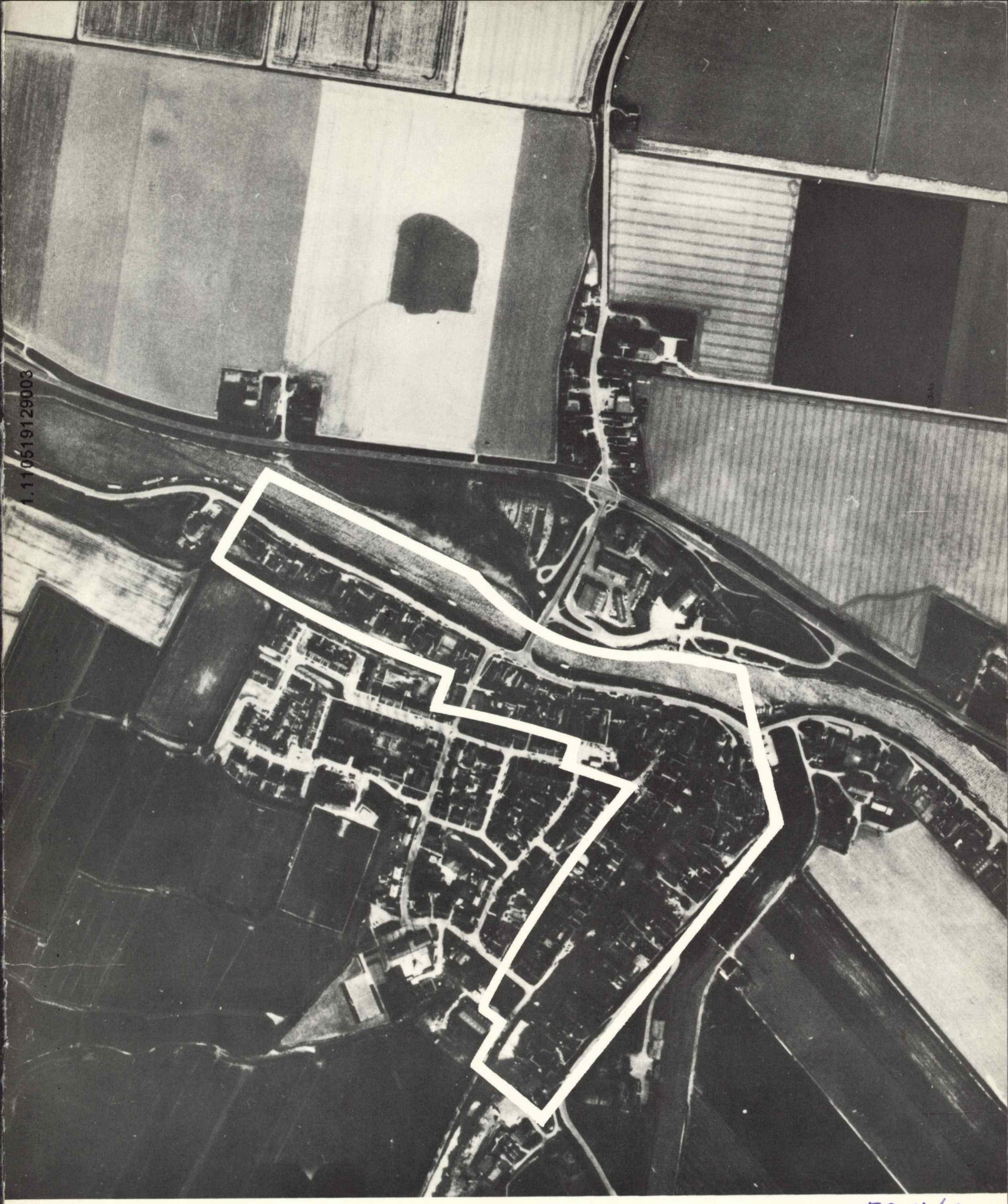

1.11051912900 3

ID-1465
C-2
15-07-1986

dorpsgezicht Kolhorn

1.110519129004

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

Kolhorn, gemeente Barsingerhorn

Toelichting op het besluit tot aanwijzing van
KOLHORN, tot beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde stadsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart
(Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 266)
door een stippellijn omgrensde gebied.

RDMZ, januari 1986

1.110519129005

INLEIDING

Het dorp Kolhorn ligt op ongeveer 8 kilometer afstand van Schagen aan de voet van de voormalige zeewering - de Westfriese Omringdijk - in een scherpe, in zee uitspringende hoek van de dijk. Kolhorn komt aan het einde van de 16de eeuw door toenemende scheepvaartactiviteiten tot ontwikkeling. De duidelijke oriëntatie op de scheepvaart vervalt met de drooglegging van de Wieringermeer. Sindsdien overheerst de woonfunctie.
De karakteristieke ruimtelijke opbouw van de dijknederzetting vormt samen met de nog aanwezige historische bebouwing de voornaamste achtergrond van het besluit om Kolhorn aan te wijzen tot beschermd dorpsgezicht.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Het beloop van de voormalige zeewering ter plaatse van Kolhorn is het gevolg van zowel het inpolderen als het prijsgeven van land. Het oost-west gerichte gedeelte van de dijk is afgeleid van het tracé van de kade om de uit de 12de of 13de eeuw stammende Schrinkkaag. De scherpe hoek of "horn" in de dijk hangt samen met de aanleg rond 1335 van een inlaagdijk van Barsingerhorn tot Medemblik. Opgaven van de hollandse steden en dorpen in 1494 en 1514 van huizen en middelen van bestaan in het kader van belastingheffing geven geen vermelding van bebouwing in Kolhorn. Wel wordt Kolhorn genoemd als ligplaats, een soort voorhaven, voor schepen uit Schagen. De verbinding tussen Kolhorn en Schagen vond plaats via de Hoogsloot en het verlengde daarvan in westelijke richting. Het waarschijnlijk oudst bekende bewijs voor het bestaan van het dorp is een kaart uit 1611 van Adriaan Anthonisz van de tussen 1608 en 1611 drooggelegde Wieringerwaard.
Een handgetekende versie van deze kaart van rond 1640 geeft een duidelijker beeld van Kolhorn. Bebouwing is weergegeven langs de voet van de zeedijk en langs de Oude en Nieuwe Streek, waarbij de "binnenhoek" over een kortere afstand bebouwd is dan de overzijde. In het verlengde van de Nieuwe Streek is een brugverbinding met de dijk. Een kerk ontbreekt. Kolhorn behoort in deze periode kerkelijk gezien nog tot het agrarisch functionerende Barsingerhorn. De kaart geeft een brede Hoogsloot en een smalle Benedenkolk weer. Beide hebben een functie voor de afwatering van de Schagerkogge. In de knik van de dijk is een spuisluis weerge-

geven. De molen aan het zuideinde van de Nieuwe Streek maalt het water van de Schrinkkaag uit op de Hoogsloot. De Benedenkolk lijkt door de breedte en de geringe afstand tot de dijkvoet van oorsprong een gebruikelijke dijksloot te zijn. De Hoogsloot is mogelijk een oude kreek. De breedte van de Hoogsloot ter plaatse van Kolhorn kan voorts veroorzaakt zijn door afgraven van grond voor dijkverhoging en -verzwaring. Opmerkelijk zijn de op de kaart weergegeven eilandjes langs de oostelijke oever van de Hoogsloot, die als restanten van niet vergraven grond opgevat kunnen worden. De aanlegplaats voor schepen bevindt zich buitendijks aan de noordzijde van het dorp. De vorming van een eigen kerkelijke gemeente, los van het moederdorp Barsingerhorn, getuigt van de ontwikkeling van Kolhorn. In 1646 wordt de eerste kerk "centraal" in het dorp gebouwd, echter achter de bebouwing van de Oude en Nieuwe Streek, wat duidt op het niet meer beschikbaar zijn van bouwmogelijkheden direct aan het water.

In de 17de eeuw vormt het winnen van wier uit de wiervelden voor de kust, dat wordt gebruikt voor de versteviging van dijklichamen, een belangrijke bron van inkomsten. Voorts nemen Kolhorner lichters deel aan het vervoer van goederen vanaf de rede van Texel, waar een deel van de lading van de grote koopvaardijschepen vanwege te grote diepgang werd gelost, naar in hoofdzaak Amsterdam. Beide activiteiten nemen in de 18de eeuw in belang af. De voornaamste scheepvaart bestaat dan uit veevervoer uit Wieringen en Friesland en turfvervoer uit de noordelijke provincies. De turfpakhuizen op de dijk duiden tevens op handel in turf. Met de aanleg van het Noordhollandskanaal in 1825 verdwijnt het merendeel van de vrachtvaart en komt het accent voornamelijk op de visserij te liggen.

De eerste gedetailleerde kaart van Kolhorn is de kadastrale minute van circa 1830. De weergegeven situatie verschilt niet wezenlijk van het 17de-eeuwse kaartbeeld. Opvallend zijn de relatief smalle percelen langs de dijk en de Oude en Nieuwe Streek en de hoge bebouwingsdichtheid ten opzichte van de ruime verkaveling van het aangrenzende, onbebouwde agrarische gebied. Over het algemeen is de bebouwing dicht naast elkaar, in de rooilijn gesitueerd. In de strook grond tussen de dijk en de Hoogsloot valt een meer groepsgewijze ordening van de bebouwing op, die evenals de twee opvaarten samenhangt met de oorspronkelijke eilandenstructuur ter plaatse.
De kadastrale minute geeft, conform de huidige situatie, een verdeling van aparte percelen weer op de oeverstrook langs de Nieuwe Streek. Verondersteld wordt dat met de aanleg van de Nieuwe Streek ruimte is vrijgehouden voor de opslag van handels- goederen, in tegenstelling tot de dicht langs de Benedenkolk gesitueerde Oude Streek. Over de benedenkolk zijn twee bruggen weergegeven, de eerdergenoemde en een brug aan het einde van de Oude Streek. De bruggen en paden zijn van een geringe breedte, wat de oriëntatie van Kolhorn op de scheepvaart onderstreept.

1.110519129006

De waterhuishoudkundige situatie is ten opzichte van de 17de eeuw in zoverre gewijzigd, dat de spuisluis in de knik van de dijk met de totstandkoming rond 1740 van drie molens die het water overslaan van de Benedenkolk naar de Bovenkolk, in westelijke richting is verschoven. Aan de noordzijde van het dorp is bij de aanlegplaats voor schepen een rij palen weergegeven. Het dijkprofiel is ter plaatse versmald.

De vooruitgeschoven ligging van Kolhorn in zee verdwijnt met de inpoldering van 1847 van de Waard- en de Groetpolder. De rede van Kolhorn wordt tot een binnenhaven in het Kolhornerdiep, voornamelijk in gebruik voor de visserij. In de nieuwe polders wordt meekrap verbouwd, die in Kolhorn wordt verwerkt. Na 1870 raakt deze industrie door de kunstmatige bereiding van de kleur- stof snel in verval. Door de drooglegging van de Wieringermeer in 1930 komt definitief een einde aan de scheepvaartactiviteiten in Kolhorn. Binnen het dorpsgebied komt geen nieuwe bedrijfigheid tot stand en overheerst voornamelijk de woonfunctie.
Het uit 1871 stammende stoomgemaal, dat ter versterking van de drie molens diende, wordt in 1927 vervangen door het huidige gemaal ter plaatse van de oorspronkelijke spuisluis. In samenhang daarmee is het beloop van de Westfriese Dijk ter hoogte van de Bovenkolk gewijzigd. De molen aan het zuideinde van de Nieuwe Streek is rond 1935 buiten gebruik gesteld en gesloopt. De sloot rond de molen is ter plaatse gedempt.
De bevolkingstoename van na 1945 leidt tot het volbouwen van het open agrarische gebied tussen de Oude en de Nieuwe Streek, een relatief grote uitbreiding van het uit de 17de eeuw stammende dorpsgebied. Aan de uiteinden van Oude en Nieuwe Streek komen ten behoeve van het wegverkeer twee nieuwe ontsluitingen met de dorpsuitbreiding tot stand.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Het ruimtelijke karakter van Kolhorn wordt nog altijd bepaald door de bijna haakse bocht in de massieve hoge Westfriese-Dijk en de binnen de bescherming van de dijk gelegen dorpsbebouwing. De oorspronkelijke ligging van de dijknederzetting aan open water is deels nog aan de openheid van de laaggelegen Groetpolder af te lezen. Ook de oorspronkelijke oriëntatie op het water is herkenbaar gebleven. Het dorp ligt als het ware van het achterliggend polderland afgekeerd en de Westfriese Dijk vormt nog altijd de belangrijkste verbinding met de omgeving.

De herhaling van het dijkbeloop in het tracé van de waterlopen en de bebouwing daarlangs is bepalend voor de ruimtelijke opbouw van Kolhorn, die globaal gezien bestaat uit de twee haaks op elkaar gerichte ruimten van de Benedenkolk en de Hoogsloot. De Beneden kolk is door de geringe breedtemaat van het water en de Oude Streek daarlangs en door de hoge schuren in dijk besloten van karakter. Opvallend is het verschil met de Hoogsloot waar het water en de strook grond langs de dijk veel breder zijn.

Karakteristiek is voorts de groepsgewijze situering van de bebouwing op de oostoever en de strook overtuinen tussen de westoever en de Nieuwe Streek. Kenmerkend is voorts de ligging van de kerk achter de dorpsbebouwing tussen de achtererven van de Oude en Nieuwe Streek.
De bebouwing heeft zich over het algemeen binnen de oorspronkelijke verkaveling en schaal ontwikkeld. Het karakter van de bebouwing en de inrichting van de openbare ruimte wordt voornamelijk bepaald door de vernieuwingen en de veranderingen uit de 19de eeuw.
Op de als bijlage opgenomen inventarisatiekaart is de historisch ruimtelijke waarde van Kolhorn in de huidige verschijningsvorm met het oog op de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht in hoofdlijnen weergegeven.

AANGEWEZEN GEBIED

Het accent van de bescherming ligt vooral op de structuur en het bebouwingsbeeld van Kolhorn van binnenuit gezien. De begrenzing komt voornamelijk overeen met de noordelijke oever van het Kolhornerdiep, de buitenteen van de Westfriese Dijk, de achtererfgrenzen van de bebouwing aan de Nieuwe en Oude Streek en de zuidelijke oever van de Benedenkolk. Door de veranderde waterhuishoudkundige situatie en de verlegging van de Westfriese Dijk is de ruimtelijke structuur ter plaatse van de Bovenkolk onduidelijk geworden. De uiterste, westelijke grens is daarom aan het einde van de lintbe- bouwing gelegd.

NADERE TYPERING BESCHERMDE WAARDEN

Bij de beschrijving van het huidige ruimtelijke karakter is aan de hand van de hoofdstructuur van Kolhorn in het algemeen ingegaan op de belangen waarop de aanwijzing is gericht, waarbij de nadruk is gelegd op het patroon van straten en waterlopen in samenhang met de schaal van de bebouwing. Voorts zijn ook de wijze van verkaveling, de opbouw en vormgeving van de bebouwing en de profilering en inrichting van de openbare ruimte in het algemeen nog van betekenis. De historisch ruimtelijke waarderingskaart geeft daar een globaal inzicht in. De verkaveling is over het algemeen haaks op de openbare ruimte gericht. Opvallend is een grotere regelmaat langs de Oude en Nieuwe Streek ten opzichte van de verkaveling in het gebied aan de voet van de dijk. Kenmerkend is de niet aaneengesloten wijze van bouwen, direct aan straat of pad. De tussenruimten tussen de panden zijn smal bij de Oude en Nieuwe Streek en ruimer en meer gevarieerd aan de voet van de dijk. De bouwhoogte is over het algemeen één bouwlaag van ongeveer 3 tot 3,50 meter met een vaak steile kap, waarvan de nok loodrecht op de straat is gericht. Het individuele karakter van de panden geeft een afwisselend bebouwingsbeeld. In het deel van het aan te wijzen gezicht, waar ook het historische bebouwingsbeeld nog van belang is, komen afwisselend topgevels bij een

1.110519129007

pandbreedte van ongeveer 6 meter en van langsgevels bij een pandbreedte tot ongeveer 10 meter voor. In samenhang daarmee is de nok loodrecht op of evenwijdig aan de openbare ruimte gericht. De schildkappen spelen in het totale beeld een markante rol Kenmerkend is een zekere eenheid in opbouw en geleding van de gevels en in materiaalgebruik. De opbouw van de gevels bestaat, afhankelijk van de pandbreedte uit drie tot vijf traveeën met verticaal geplaatste ramen. De gevels zijn in hoofdzaak in baksteen opgetrokken, topgevels zijn veelal voorzien van een geschilderd, houten voorschot. De daken zijn van gebakken pannen. De kozijnen, ramen en deuren zijn voornamelijk in hout uitgevoerd en geschilderd.
Voor het ruimtelijk karakter van Kolhorn is het beloop van de Westfriese Dijk van wezenlijk belang. Kenmerkend zijn de steile, met gras begroeide taluds. De weg ligt op de kruin van de dijk. Aan de voet van de dijk ligt ter ontsluiting van de bebouwing een smal pad en op het talud van de dijk komen op regelmatige afstand trappen voor. De knik in de dijk wordt mede gemarkeerd door de afwijkende situering van de bebouwing op de kruin van de dijk. Voor het historische karakter van het dorp is de reeks geteerde houten schuren langs de voormalige binnenhaven van bijzondere betekenis. Deze schuren staan op het talud van de ter plaatse zeer smalle dijk. Boeiend is het uitzicht vanaf de dijk op de meer compacte, laaggelegen bebouwing aan de Oude en Nieuwe Streek en de daar bovenuit rijzende kerk. Het niveauverschil tussen de dijk en de overzijde van het water wordt visueel nog versterkt door de voetgangersbrug met de steile trap. Op dit punt is voorts het contrast van belang tussen de openheid van de dijk en het Kolhornerdiep en het besloten karakter van de Nieuwe Streek ter plaatse.
Langs de Oude Streek is de bebouwing direct aan de straat in een flauw gebogen rooilijn gesitueerd. De straat is smal en zonder een verdere indeling, in één vlak bestraat met gele klinkers. De overgang naar het diep gelegen, smalle water van de Benedenkolk wordt gevormd door een kademuur. Een hekwerk op de kade benadrukt het nauwe dwarsprofiel ter plaatse.
In westelijke richting is er mede door de langere achtererven van de bebouwing aan de dijk sprake van een geleidelijke verruiming van het dwarsprofiel.
Kenmerkend voor de Nieuwe Streek is de situering van de bebouwing volgens een strakke rooilijn, het smalle voetpad daarvoorlangs en de overtuinen op de oeverstrook langs de Hoogsloot. De relatief lage goothoogte van de bebouwing draagt met de bomen in de overtuinen, die tezamen een vrijwel aaneengesloten rij vormen, en de tuinhekjes langs het bestrate pad bij tot het intieme karakter van de Nieuwe Streek. De parkeerplaatsen aan het zuideinde doen daaraan afbreuk. De open ruimte van het brede water van de Hoogsloot wordt visueel versterkt door de lage oeverbeschoeiingen en de onbebouwde achtererven van de bebouwing langs de dijk, waar een aantal boomgroepen het ruimtelijk beeld bepaalt. Aan de noordzijde vormt de dijk met het gemaal de visuele beëindiging van deze ruimte.

De ligging van de kerk tussen de Oude en Nieuwe streek is voor het historische karakter van Kolhorn van bijzonder belang. Ondanks de "centrale" ligging vormt de kerk niet het middelpunt van het dorp. De kerk ligt op een soort, speciaal daarvoor opgeworpen terp. De huidige verschijningsvorm, met de driezijdige koorsluiting en de hoge uitbouw aan de noordzijde stamt uit het einde van de 18de eeuw, de toren uit de 19de eeuw. De ruimtelijke begrenzing wordt aan de achterzijde gevormd door het afwisselend bebouwingsbeeld van de achtergevels van de huizen langs de Oude en Nieuwe streek. De ruimte voor de kerk is door de beslotenheid van de nieuwe woningbouw van karakter veranderd.
Van buitenaf gezien is het beeld van het binnen de bescherming van de dijk gelegen dorp in het open land van de Groetpolder bij de benadering van Kolhorn vanuit het zuid-oosten bijzonder waardevol. Het silhouet wordt beheerst door de spitse toren van de kerk en de steile daken van de dorpsbebouwing, die overigens voor het merendeel schuil gaat achter de hoge dijk.

RESULTAAT GEVOERD OVERLEG

Overeenkomstig het bepaalde in artikel 20 van de Monumentenwet zijn de Gemeenteraad van Borsingerhorn, Gedeputeerde Staten van Noord-Holland en de Rijksplanologische Commissie gehoord inzake het voorstel om Kolhorn aan te wijzen tot beschermd dorpsgezicht. Genoemde instanties hebben positief geadviseerd met betrekking tot de voorgenomen bescherming conform het in procedure gebrachte voorstel.

RECHTSGEVOLG AANWIJZING

Ter effectuering van de bescherming van het aan te wijzen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting op de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen van het gebied.
De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

1.110519129008

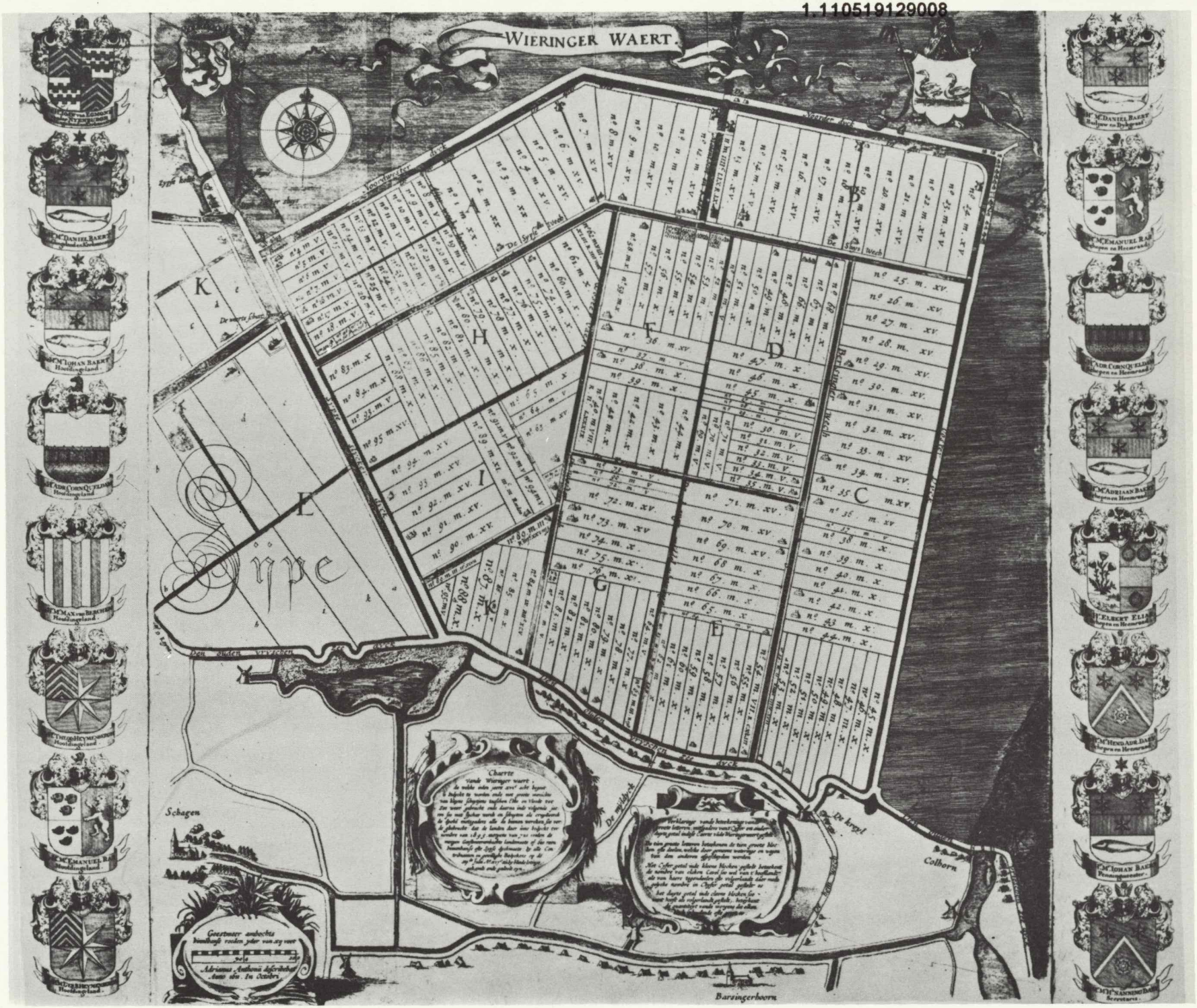

KOLHORN; op de kaart van de Wieringerwaard van Adriaan Anthonisz, 1611

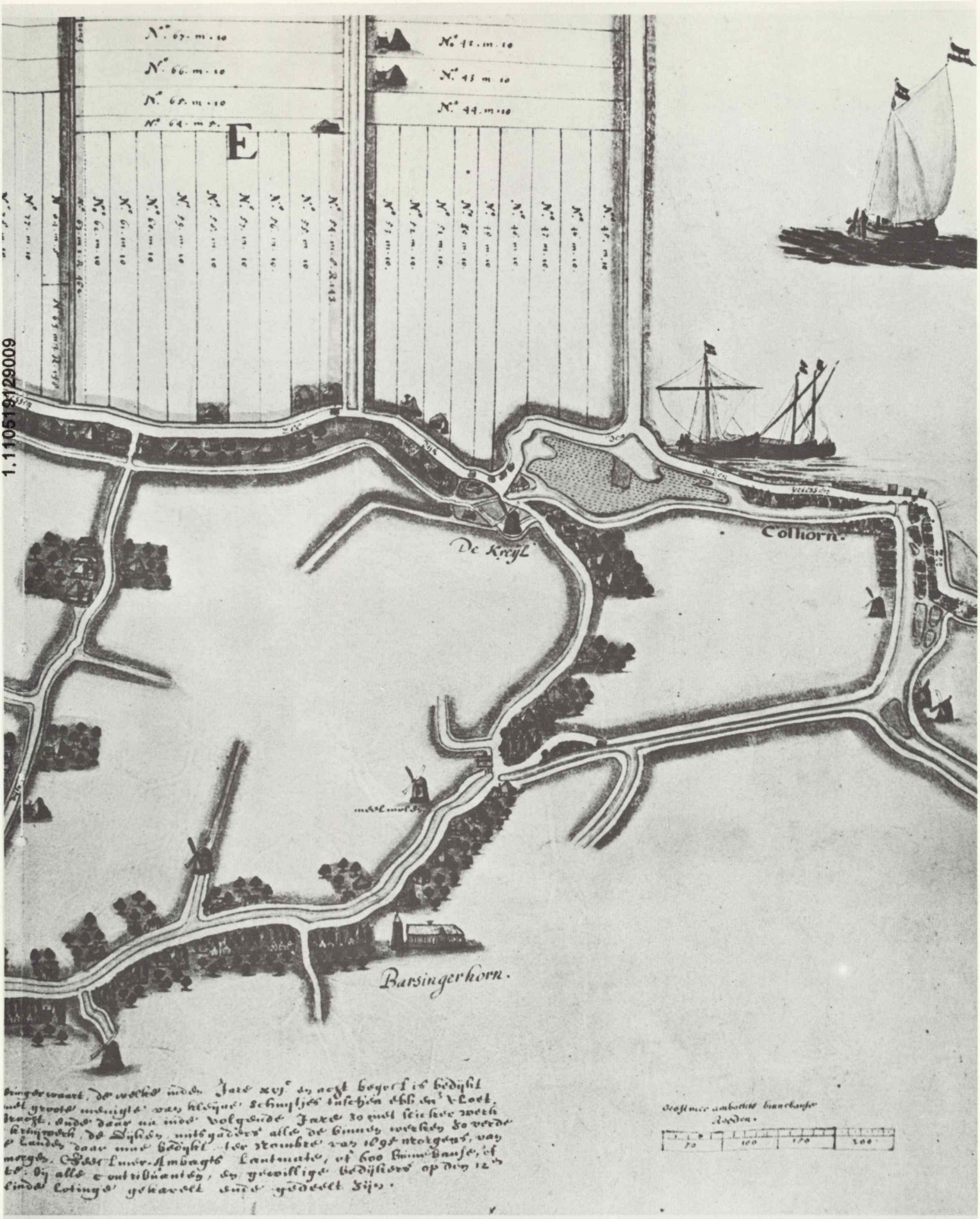

KOLHORN; detail van een handgetekende kaart van de Wieringerwaard, ca. 1640

1.110519129010

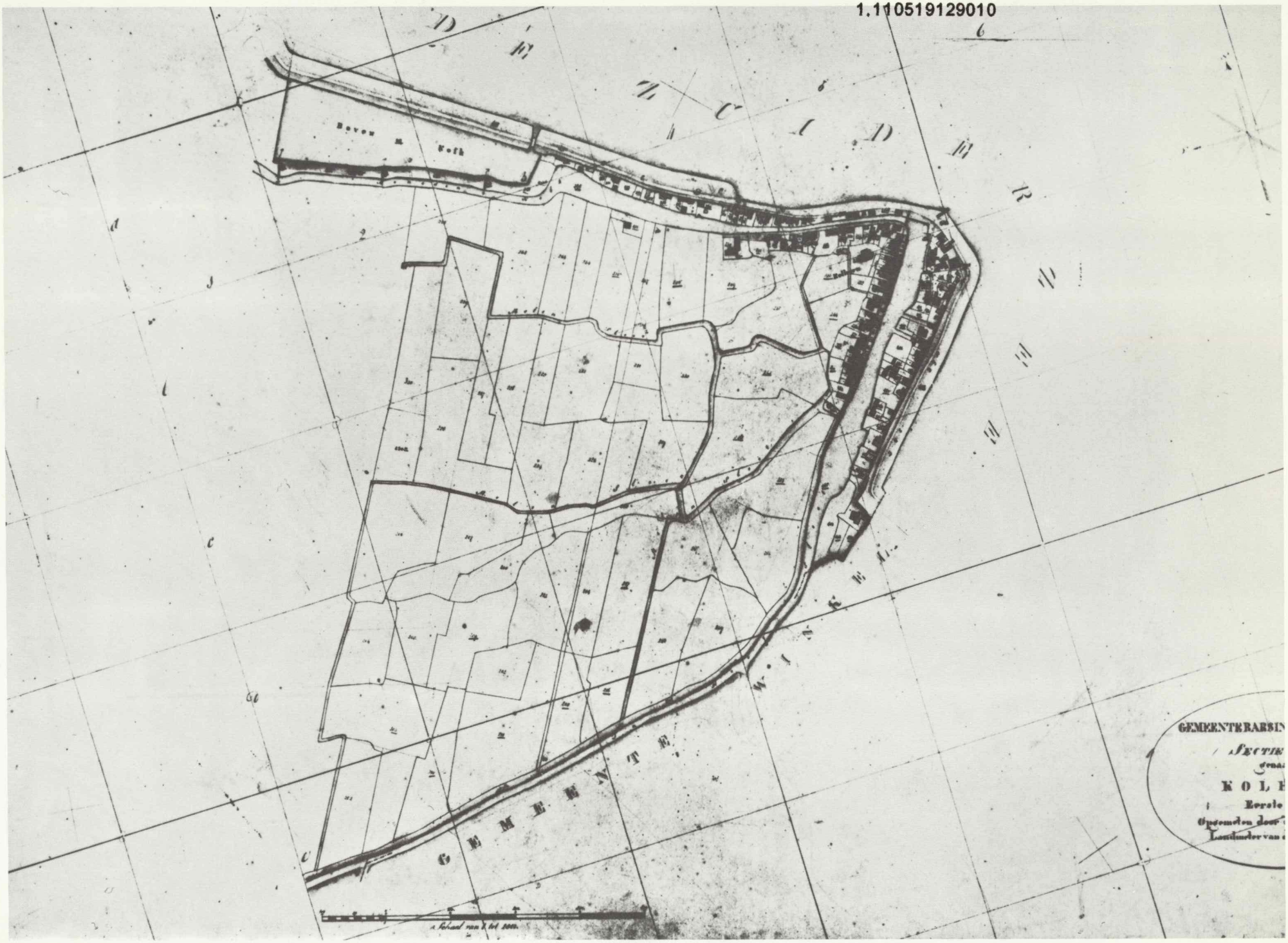

KOLHORN; eerste kadastrale minute, circa 1830

1.110519129011

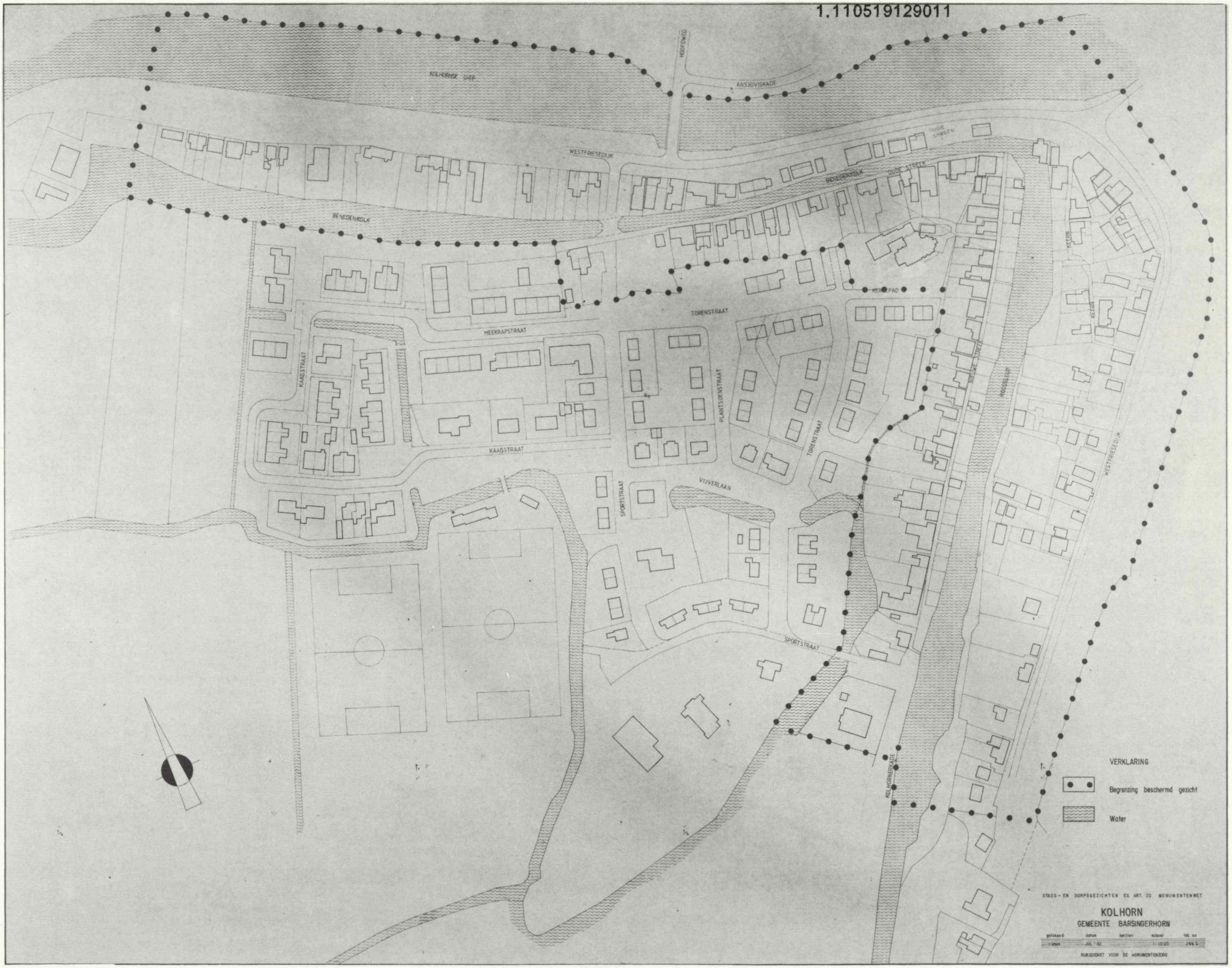

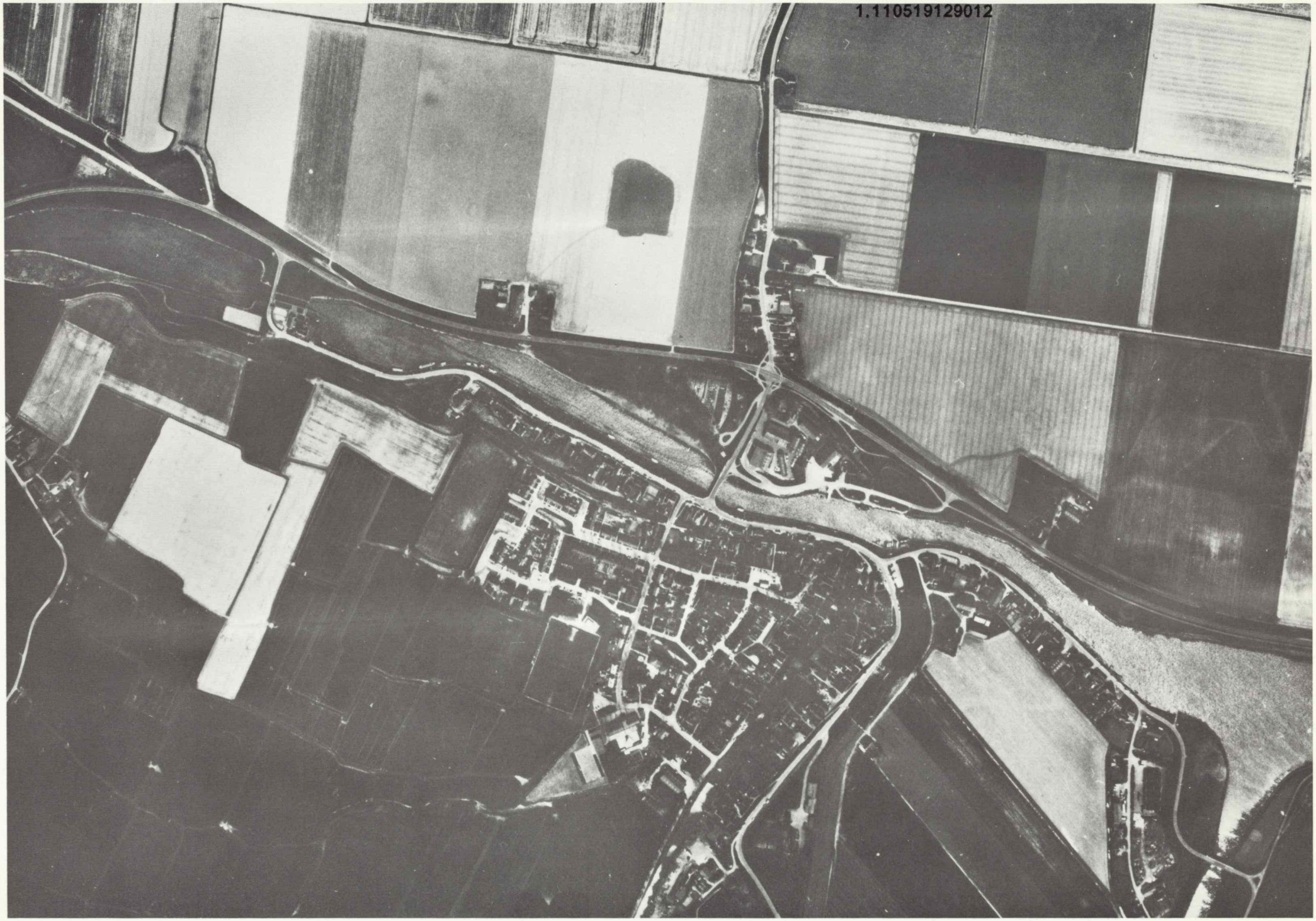

KOLHORN; luchtfoto Topografische Dienst te Delft